

УДК 37.374.32

АКТУАЛІЗАЦІЯ СПАДЩИНИ ДАВНІХ МИСЛИТЕЛІВ ДЛЯ
РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ АВТОНОМІЗАЦІЇ БАГАТОПРОФІЛЬНОГО
ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: КОНЦЕПТ «СВОБОДА»

Мосякова І. Ю.

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, e-mail: mosyakova@ukr.net*

Актуальність теми. Сьогодні спостерігаємо істотне розширення питань, що необхідні для становлення демократичного суспільства в Україні. Вони потребують рефлексії з точки зору навчання і виховання молоді у закладах освіти та узгодження на всіх рівнях – особистісному, інституційному, державному, глобальному. У законодавчих актах України закріплено положення, що вказують на необхідність автономії закладів освіти, права людини на свободу, і саме тому для розвитку закладів освіти, зокрема, позашкільних закладів освіти визнаємо ті явища, що підштовхують освітній менеджмент до управління процесами розвитку культури автономізації. У цьому велике значення має робота із керівниками закладів позашкільної освіти, педагогічними працівниками, які виховують сучасну молодь, формують її поведінку у реальному освітньому процесі.

Поведінка сучасної молоді є одним із складних явищ, адже в ній поєднуються різні складові, що пов'язані між собою діалектично: це і соціально корисна поведінка, що спрямована на розвиток творчості, креативності, утвердження соціально схвалюваних дій і соціально небезпечна поведінка, яка спрямована на ствердження антисуспільних інтересів (прояви егоїзму, релятивізму, нігілізму тощо). Підміна понять, які на сьогодні спостерігаються у свідомості людини, потребує проведення відповідної

роботи, де свобода людини сприймається у якості свавілля, що відкидає відповідальність, обов'язки людини перед суспільством, стверджуючи лише індивідуальні потреби.

Розуміння свободи і незалежності як таких, що є лише декларацією права людини, значно звужує їх зміст, та не охоплює основну мету волевиявлення людини – служіння суспільству як один із важливих компонентів у діяльності людини, яка себе вільно відчуває.

Дослідження поведінки такої людини виправдано із врахуванням історичного аналізу її форм, взаємовпливу на поведінку інших людей та для виявлення її значення у зведенні ділових та міжособистісних відносин. Ці питання неможливо дослідити без розгляду механізмів регулювання вільної поведінки особистості, що в єдності з набуттям професійного педагогічного досвіду роботи у закладах позашкільної освіти, де головним є вияв креативності, свободи, що є умовою творчого розвитку, уможливають поступовий розвиток культури автономізації педагогічного персоналу. Відтак це буде становити для дослідження основи культурних норм, аналізу їх взаємозв'язків зі стандартами освітнього менеджменту, що, з одного боку, буде сприяти підвищенню якості управління у багатопрофільним закладом позашкільної освіти, а з іншого – виявиться у бажаному для нашого суспільства виді соціальної поведінки молоді. Якщо культурна норма ґрунтується на нормах моралі, традиціях суспільства, то вона стає особливим регулятором, яка частиною свідомості людини культурної. Отож, відображення культури автономізації у свідомості педагогічних працівників багатопрофільних закладів позашкільної освіти, що проявляється у їх професійних мотивах, меті професійної діяльності, професійних цінностях, стає передумовою для розбудови основ освітнього менеджменту в умовах автономії, а отже, потребує філософського, психолого-педагогічного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Поведінка вільної людини виняткову роль відігравала у давньогрецькій філософії, що і до сьогодні вважається

одним з могутніх джерел гуманізму, адже саме ця культура розкрила людину у руслі ідеології людини вільної, незалежної. Для мислителів Стародавнього світу властиві міркування щодо духу людини як виразника свободи, культурні норми діяльності і поведінки рівних людей між собою, забезпечення свободи людини були одним із чинників належного забезпечення функціонування полісу.

Культурні норми античності існували у вигляді системи моральних і правових норм, що регулюють відносини у суспільстві. Розвиток риторики, аргументації у часи Античності сприяло подальшому вдосконаленню відносин між людьми, регулюванню взаємодії для розвитку громадянського суспільства. Ідея людини, яка відповідає за свої вчинки, підтримується у творах Гомера. У його творах існує моральність, яку наслідують герої у їх боротьбі за благо народу [6, с. 40]. Така поведінка є вмотивованою перед гнівом богів, тобто, внутрішня мотивація моральності, відповідальності перед іншими людьми не виявляється так яскраво, як у інших філософів.

Інше обґрунтування відповідальної і вільної поведінки набуває нового сенсу у класичній давньогрецькій державі у роздумах софістів. Так, Протагор, Алкидам, Антифон є прихильниками рівності всіх людей від природи – як еллінів, так і варварів, нерівність лише вбачається ними у полісному законі, що не залежить від народження. Полісний закон «... володарюючи над людьми, примушує багато до чого, що осоружно природі» [11, с. 68]. Таке бачення індивідуалізму змушувало по-іншому дивитися на залежність людини від її походження, по іншому – на справедливість, рівність і гідність усіх людей [5, с. 13].

Законослухняність, відповідальність людини перед законом зустрічаємо у Піфагора. За філософом, безладдя є злом, а людина без виховання та керівництва обійтися не може. Метою управління людиною має бути, за думкою Піфагора, упорядкування її справ, як спільних із іншими, так і індивідуальних, адже прекрасним є порядок, а безладдя – жахливим [1].

У Геракліта людина також має підкорятися законам, знати своє місце відповідно закону логосу, адже «... потрібно слідувати всезагальному» [8, с. 12]. Логос, за Гераклітом, є основним джерелом законів, і громадяни мають міцно на нього спиратися, адже «всі людські закони залежать від одного, божественного» [22, с. 575]. Геракліт розмірковував про відносини людей між собою та вказував на те, що беззаконня, яке стає законом, порушує універсальний закон: «Всі вороги, ніхто не друг один одному. Чи можу я сміятися, бачачи стільки ворогів? Чуже багатство ви вважаєте за своє, чужих жінок вважаєте за своїх, вільних ви обертаєте на рабів, живих поїдаєте, закони порушуєте, беззаконня зводите в ранг закону, пригноблюєте все, що є для вас незвичним» [7, с. 240]. Народ, за його думкою, має відстоювати вищий Закон, а свавілля порівнював із пожежею, яку обов'язково треба гасити [17].

Ідею щодо вибору людини лінії поведінки продовжено у вченні Демокріта, який стверджував, що мудра людина є «мірою речей». Найбільше благо для людини – блаженство, і його треба досягати приборканням власних бажань, помірністю у житті. Важливими здатностями людини Демокріт вважав прийняття нею прекрасних рішень, бездоганність промов і безпомилковість дій [3, с. 18]. Одним з перших Демокріт почав розрізняти мотиви і поведінку людини, чим заклав основи її культурного життя: «... бути доброю людиною значить не тільки не чинити несправедливості, а й не бажати цього... Чесна й нечесна людина пізнається не лише з того, що вона робить, а й з того, чого вона бажає» [15]. Нестриманість, нерозумність людини у Демокріта пов'язується із повільним вмиранням [24, с. 27–28].

Поглядам софістів протистоять думки Сократа, Платона, Арістотеля. За Сократом, знання є підставою для моральної поведінки, тоді як незнання – підставою для злочину. При цьому мислення людини мають однакову сутність із всезагальним божественним розумом, і саме тому «людина повинна осягнути сама себе» [9, с. 15]. Філософ доводив, що саме душа людини підпорядковує собі всі потреби і інстинкти, управляє ними, чим

окреслив свободу людини. Людина, за Сократом, лише користуючись знанням, здобуває владу над собою, тобто, свободу [12, с. 102].

За Сократом, знання стають формою для утвердження суверенності, і не слід схилитися перед авторитетом, якщо авторитет суперечить істинним знанням [15]. Філософ навчав, що необхідно розрізнити поняття добра і зла, які є у кожній людині і наголошував, що люди не дотримуються норм, оскільки не знають, що таке честь й безчестя, мужність й боягузтво тощо. Пізнання внутрішнього світу для людини необхідне, адже найвища цінність – свідоме життя, здоров'я, гармонія тощо [13, с. 101].

Сократ вказував на те, що якщо людина говорить про ідеї, то вона й сама має їх дотримуватися у власній поведінці [21]. Філософ наголошував, що людина має «пізнати саму себе», зрозуміти внутрішній закон, який піднімає над власною обмеженістю. Праця над собою, активна діяльність возвеличує людину, надає їй можливість піднятися для виконання власної місії [14, с. 44–48].

Розвиток цих ідей знаходимо і у Платона, який шукав спосіб поєднання справедливості і добродійності людини через діалоги. Він стверджував, що для суспільства важливо поступатися власними інтересами і потрібно створити такі закони, що допомогли б покращити як індивідуальне, так і соціальне життя. При цьому його думки стосувалися і заперечення надмірного звуження свободи, якою держава користується через розгортання деспотизму [16, с. 100–105].

Погляди Платона стосуються і розуміння ним безтілесної душі, яка складається з трьох частин. Так, у вищій частині душі – розум, у нижчій – бажання і воля, у найнижчій – чуттєвість, інстинкти, прагнення. Людина орієнтується, внаслідок такої ієрархії, або на високе, або на низьке: «Душа, яка пізнала більше, потрапляє в плід майбутнього шанувальника мудрості і краси або людини, відданої музам і любові; друга за нею – в плід царя, що дотримується законів, в людину войовничу або здатну керувати; третя – у плід державного діяча, хазяїна, добувача; четверта – у плід людини, яка

ретельно займається справами або лікуванням тіла; п'ята за порядком буде вести життя віщуна чи людини, причетної до таїнств; шоста пристане працювати у поезії або іншої якої-небудь сфери наслідування; сьома – буде ремісником або хліборобом; восьма – софістом або демагогом, дев'ята – тираном» [10]. Більшість людей, згідно його думок, знаходиться під владою пристрастей, керуються егоїстичними мотивами. Пристрастні душі потребують керівництва з боку тих, хто має розумну і благородну душу [4, с. 18]. Керуючись такими поглядами, філософ вказував на необхідність подолання егоїзму через свідоме управління з боку благородних людей, що мають спрямовувати і розвивати інших.

Філософ підкреслював значення працьовитості і вказував на те, що всі члени держави є братами. Але при народженні богом домішено золото у тих, хто може керувати, у їх помічників – срібло, а мідь і залізо – у ремісників та землеробів [20, с. 623]. Кожний має займатися своєю справою і при цьому не намагатися втручатися в справи інших і це, на його думку, є справедливим.

Дослідження свободи у поведінці людини також пов'язано із творами Аристотеля. Відомим є вислів філософа про те, що спілкування потрібне для блага. Найкращою умовою для розвитку суспільного життя Аристотель вважав демократичний устрій, де кожна людина має право свободи і має жити так, як їй заманеться, однак при цьому він наголошував на важливості залежності від інших людей, що стверджує ідеали справедливості: «ставитись ворожо не слід ні до кого. Велич духу полягає в тому, щоб ставитись так тільки до тих, хто поводить несправедливо» [23, с. 112].

У вченні Аристотеле увагу приділено дослідженню доброчесності, яка, за його думкою, є набутою якістю душі, а не даною від народження. Доброчесність є лише у тій людині, яка змогла її знайти, і лише в процесі діяльності людина досягає розвитку. «Доброчесність – свідомо обраний склад душі...» [22]. Свобода, згідно думок Аристотеля, є передумовою для досягнення блага. Він доводив, що існують раби за своєю природою, варвари, які не здатні контролювати себе самостійно. Звичаї, за Аристотелем, здатні

змінити природу людини, а її головною відмінністю від тварин є здатність мислити, займати моральну позицію, сприймати такі поняття, як добро і зло та ін.

Індивідуальна свобода людини знайшла своє відображення у спадщині Епікура. Він розглядав свободу поза необхідністю. Він вважав, що необхідність є нещастям, і людина від своєї природи є вільною. Люди разом мають домовлятися і самостійно розвивати нові способи життя. Самовизначення, а не нав'язування правил ззовні, окреслює місце людини у суспільстві: «Справедливість, що походить від природи, є договором про корисне з метою не нашкодити один одному і не терпіти шкоди» [18, с. 217]. Людина має зорієнтуватися у житті, навчитися розрізняти реальні цінності і для цього слід визначити лінію поведінки людини і для цього вивчати філософію: «Нехай ніхто в молодості не відкладає заняття філософією, а у старості не втомлюється займатися філософією: адже ніхто не буває недостигим, ні перестиглим для здоров'я душі. Хто говорить, що ще не настав або минув час для занять філософією, той схожий на того, хто говорить, що для щастя або ще немає або вже немає часу. Тому і юнакові, і старцеві слід займатися філософією: першому – для того, щоб старіючи бути молодим благами внаслідок вдячних спогадів про минуле, а другому – для того, щоб бути одночасно і молодим, і старим внаслідок відсутності страху перед майбутнім. Тому слід міркувати про те, що створює щастя, якщо, справді, коли воно є, у нас все є, а коли його немає, ми все робимо, щоб його мати» [19, с. 93–97].

У вченні стоїків також вбачаємо заклик людини до життя згідно законів Всесвіту, і сама людина не має піддаватися тривозі і страху. На противагу епікурейцям, стоїки вважали, що немає нічого у природі, крім необхідності. Таким чином, людина не є вільною, вона лише вільна у своєму ставленні до законів і тих визначальних її сил. Людина приймає рішення вільно, але має розуміти що не може змінити обставини [14, с. 63].

Висновки. В епоху античності, коли складалося вільне життя людини у рамках закону, ще не було визначено індивідуальність. Розум людини виступав основою в освоєнні нею світу. У філософії Стародавньої Греції закладено основи свободи людини, її незалежності, де порядок співіснування розглядався як благо, культурі, яка сприймалася як норма співжиття, протистояли аномалія, зло, хаос. Перспективою дослідження є розкриття концепту «свобода» у її співвідношенні із концептом «відповідальність» в творах філософів епохи Середньовіччя.

Список використаних джерел:

1. Андрусяк Т.Г. Історія політичних та правових вчень: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://buklib.net/component/option,com_jbook /task,view/Itemid,99999999
2. Аристотель. Сочинения: в 4 т. – Т. 4. / пер. с древнегреч.; общ. ред. А.И. Доватура. Москва: Мысль, 1983. 830 с.
3. Борзенко И.М., Кувакин В.А., Кудишина А.А. Человечность человека: основы современного гуманизма: учебное пособие для вузов / под ред. А.Г. Круглова и В.А. Кувакина. Москва: Рос. гуманист. о-во, 2005. 388 с.
4. Гарасимів Т. З. Девіантна поведінка особистості: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 524 с.
5. Грищук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. 219 с.
6. Гусейнов А.А. Введение в этику. Москва, 1985. 208 с.
7. Донских О.А., Кочергин А.Н. Античная философия. Мифология в зеркале рефлексии. Москва: Изд-во МГУ, 1993. 240 с.
8. Иванов Е.А. Социальная философия для юристов. Очерк истории: учебное пособие для студентов юридических вузов и факультетов. Москва: Волтерс Клівер, 2007. 904 с.

9. История философии права. Санкт-Петербург: Юридический институт, СПб университет МВД России, 1998. 640 с.
10. История философии в кратком изложении / пер. с чешск. И.И. Богута. Москва: Мысль, 1994. 590 с.
11. Капицын В.М. Права человека и механизмы их защиты. Москва: ИКФ «ЭКМОС», 2003. 288 с.
12. Карамешева Н. Знання і розум. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. 2007. Вип. 10. С. 100–109.
13. Кессиди Ф.Х. Сократ. Москва: Мысль, 1988. 220 с.
14. Кириленко Г.Г., Шевцов Е.В. Философия. Москва: Филологическое общество «Слово», ООО «Фирма «Изд-во АСТ», 1999. 672 с.
15. Коробейнік В.А. Проблема морального виховання та самовдосконалення особистості в античній філософії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gnvp/2009_47/32.pdf
16. Куманецкий К. История культуры древней Греции и Рима. Москва: Высшая школа, 1990. 226 с.
17. Матвеев В.О. Концептуальні паралелі між давньогрецькою філософією та релігійно–філософською думкою Сходу http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_19/Gileya19/F4.pdf
18. Материалисты Древней Греции. Москва: Наука, 1955. 239 с.
19. Мотрошилова Н.В. Боги, человек, нравственное поведение, счастье // История философии. Запад-Россия-Восток. – Книга первая. Философия древности и средневековья. Москва: Греко-латинский кабинет, 1995. 576 с.
20. Платон. Сочинение: в 3 т. Т. 1. Москва: Мысль, 1968. 632 с.
21. Розова Т. Антропологізм античного світу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2009_6/6.pdf

22. Фрагменты ранних греческих философов. Часть 1. Москва: Наука, 1989. 575 с.

23. Ханстантинов В. О. Цілі толерантності. *Грані. Політологія.* – 2010. № 3 (71). С. 111–115.

24. Хюбнер Б. Смысл в бессмысленное время: метафизические расчеты, просчеты и сведение счетов / пер. с нем. А.Б. Демидов. Минск: Экономпресс, 2006. 384 с.